

PRAVIDLÁ REFLEXÍVNE-MORÁLNE KONAJÚCEHO

VASIL GLUCHMAN: *Human Being and Morality in Ethics of Social Consequences*. Lewiston-Queenston-Lampeter: The Edwin Mellen Press, *Problems in Contemporary Philosophy*, Volume 54, 186 s., ISBN 0-7734-6578-2

Slovensko produkuje málo skutočne originálnych mysliteľov vo filozofii, ktorí publikujú v angličtine a ktorí spájajú vedeckú schopnosť skúmať so schopnosťou analyzovať a to všetko sú schopní transformovať do dostatočne jednoduchého jazyka. Profesor Vasil Gluchman z Prešovskej univerzity patrí medzi takéto osobnosti.

Publikácia *Human Being and Morality in Ethics of Social Consequences* (*Človek a morálka v etike sociálnych dôsledkov*) nadväzuje na autorove skoršie práce na túto tému, respektíve ich sumarizuje pre anglicky čítajúceho záujemcu. Publikácia má okrem úvodu a záveru šesť kapitol. Autor vytvára verziu etiky sociálnych dôsledkov na základe kritického prehodnotenia utilitarizmu a Kantovej deontológie.

Veľmi cenné je, že nielen cituje, ale aj kritizuje najznámejších filozofov súčasnosti, ako sú napr. Lawrence Kohlberg, John Rawls, Michael Walzer, Erazim Kohák a iní. Jadrom jeho teórie sú však kriticky preskúmané myšlienky Spinozu a Ericha Fromma. O kvalite výskumu svedčí aj približne 170 uvedených zdrojov, väčšinou zahraničných monografií.

Aká je úloha tejto publikácie a vôbec zmysel etických teórií? Na túto otázku odpovedá profesor Gluchman na s. 39, kde uvádza, že „základným cieľom by malo byť vytvoriť také pravidlá pre potreby reflexívne-morálne konajúceho, ktoré by boli dostatočne flexibilné v konkrétnej komunite alebo spoločnosti“. Profesorovi Gluchmanovi sa takúto teóriu podarilo úspešne vytvoriť.

V zásade autor dáva teda dve kľúčové posolstvá, kedy je čin správny, a kedy je aj morálny: Po prvé, „čin je správny vtedy alebo len vtedy, ak jeho pozitívne následky prevažujú nad negatívnymi a ak je čin v súlade s dodržaním princípu humánosti.“ Po druhé, „čin je morálny vtedy alebo len vtedy, ak zapríčini takmer výlučne pozitívne následky, ak negatívne následky sú zriedkavé a ak čin je v súlade s princípmi humánosti a spravodlivosti“ (s. 16).

Ide tu vlastne o kľúčový princíp etiky sociálnych dôsledkov. Tento princíp platí vtedy, ak človek musí vybrať medzi menším a väčším zlom. Autor preto rozlišuje medzi „nie spravodlivým“ činom a „nespravodlivým“ činom. Sám autor síce považuje za kľúčový princíp etiky sociálnych dôsledkov princíp pozitívnych sociálnych dôsledkov (s. 15), ale to by možno bolo príliš triviálne konštatovanie na opodstatnenie teórie.

Nie je jasná ale otázka zodpovednosti, keďže autor považuje za zodpovedný taký čin, ktorý je „spravodlivý a je v súlade s princípom humánosti“ (s. 11). Ak je to tak, znamená to, že „nie spravodlivý“ čin, ak aj podporuje prevahu skôr pozitívnych ako negatívnych dôsledkov, respektíve ak je v súlade s princípom ľudskosti, stále zostáva „nezodpovedným“ činom? Autor neskôr v texte na príkladoch uvádza niečo iné a tiež jeho vyššie uvedené kľúčové posolstvá naznačujú iné chápanie zodpovednosti.

Nevyjasnené zostáva aj časové smerovanie zodpovednosti. Autor síce píše, že zo strategického pohľadu má zodpovednosť za budúcnosť prioritu, ale z hľadiska aktuál-

nosti problému by mala byť uprednostnená zodpovednosť za súčasnosť (s. 14). Čo to ale znamená v praxi?

Vysoko treba hodnotiť autorovo varovanie pred nebezpečenstvom stanovenia si racionality ako cieľa. Podľa profesora Gluchmana takýto cieľ predstavuje nebezpečenstvo pre morálku, pretože chýba úsilie o dosiahnutie dobra alebo chýba boj proti zlu, keďže proces odôvodňovania je postavený na najvyššiu pozíciu (s. 65). Preto profesor Gluchman zdôrazňuje rolu intuície v odôvodňovaní morálneho konania, a to najmä našu intuitívnu schopnosť predpokladať následky vyplývajúce z našich činov (s. 67). Poučné je, že kvalita morálnej argumentácie závisí od stupňa morálnej zrelosti jednotlivca (s. 68). To vyzdvihuje význam štúdia etiky na všetkých stupňoch škôl. Ak platí aj, že „čím je lepšia schopnosť morálnej argumentácie aplikovať morálne dobro, tým je vyšší stupeň morálnej zrelosti“ (s. 68), potom na základe argumentácie ľudí vieme posúdiť aj ich morálnu zrelosť, a teda ich kľúčové ľudské kvality. To možno znamená, že pri prijímaní na vysoké školy alebo do zamestnania by sme mali uchádzačom dávať písať eseje s etickými dilemami.

Pozoruhodné je aj autorove odmietnutie absolútneho zákazu trestu smrti z filozofického hľadiska. Podľa profesora Gluchmana v prípade tzv. sériových vrahov je možné aplikovať trest smrti v záujme ochrany spoločnosti a jej jednotlivých členov pred dehumanizáciou (s. 126). Otázka ale je, či by skutočne aj z filozofického hľadiska nestačilo v takýchto prípadoch doživotné väzenie? Možno by sa dalo uvažovať o treste smrti ako o riešení v prípade, ak by nebola možnosť sériového vraha uväzniť alebo ak by jeho uväznenie bolo pre neho menším trestom, ako keby zostal na slobode. Tu mám na mysli prípad z prvej svetovej vojny, keď belgická justícia rozhodla o zastrelení jedného vraha, keďže pri uväznení by sa vyhol vojenskej službe, kde iní v tom čase zomierali v boji.

Niekedy sa zdá, že autor si protirečí, alebo aspoň nie je dostatočne jasný v argumentácii. Tak napríklad na s. 8 tvrdí, že „princíp humánnosti je základný štandard pre posudzovanie morálneho vývoja človeka“. Na s. 10 však autor tvrdí, že „považuje ľudské práva a ľudskú dôstojnosť za veľmi významné, ale nie absolútne hodnoty.“ Znamená to, že jestvuje menší alebo väčší rozpor, alebo aspoň rozdiel, medzi ľudskosťou na jednej strane a ľudskými právami a ľudskou dôstojnosťou na strane druhej?

Nezdá sa byť úplne jasne obhájiteľné ani tvrdenie, že „nevieme presne povedať, do akej miery je nezamestnanosť pozitívny fenomén pre spoločnosť a jej ekonomiku“ (s. 17). Napríklad 15 % nezamestnanosť môže byť ťažko považovaná za pozitívny fenomén kdekoľvek na svete, ak, pravda, v danej krajine nebola predtým napríklad 60 % nezamestnanosť.

Profesor Gluchman odmieta možnosť jednej etickej univerzálnej teórie, keďže jednotlivci a spoločenské komunity sú na rôznom stupni vývoja (s. 37). Otázka potom ale je, akú závažnosť prikladá napríklad Všeobecnej deklarácii ľudských práv, prijatej OSN. Je to dôležitá námietka, keďže humánnosť tvorí základ etiky sociálnych dôsledkov.

Diskurz o komunitárnej a liberálnej verzii etiky (s. 41 – 42) je príliš krátky na to, aby sme mohli dôjsť k záveru, že „väčšina ľudí nie je schopná plne pochopiť svoju morálnu zodpovednosť vyplývajúcu z toho, že uprednostňujú individuálne záujmy“. Hoci to môže platiť o ľudstve ako celku, sú krajiny, kde liberálne spoločnosti spoľahlivo fungujú (napr. Švédsko, Dánsko).

V zásade však napriek drobným a možno nie celkom opodstatneným výhradám (čiastočne aj voči jazykovej stránke publikácie) ide o mimoriadne zaujímavú, a najmä zrozumiteľným štýlom napísanú vedeckú prácu, ktorá by sa mala stať základným čítaním na každej vysokej škole humanitného zamerania.

Andrej Školkay

Andrej Školkay
Katedra humanitných vied
FMK UCM v Trnave
nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava

NOVÉ CHÁPANIE BOŽIEHO ZÁMERU

IGOR SMELÝ: Nový morálny kód. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška 2004. ISBN 80-7165-384-5

Citát: „A tak dookola, až kým sa neudiskutujeme k smrti“ (s. 118).

Názov publikácie pripomína akoby synonymum Nového zákona – a naozaj ide o pohľad katolíckeho lekára na zmeny v súčasnej morálke. Autor jednoznačne odmieta liberálny prístup k životu a v tomto smere aj na príkladoch dokazuje, že medzi morálkou a politikou (v zmysle politických, a nie výlučne odborných otázok) je úzky a nevyhnutný vzťah (napríklad otázka interrupcie).

Základná námietka autora predhovoru Alojza Rakúsa voči liberalizmu je, že údajne „sociálni liberáli požadujú, aby ste súhlasili s vecami, s ktorými v skutočnosti vo svojom vnútri nesúhlasíte, čo je požiadavka takmer totalitaristická, lebo žiada od ľudí s odlišnými názormi, aby prijali stanoviská iných za vlastné“ (s. 11). Pri tejto vete by sme aj mohli skončiť celú recenziu publikácie, ak sa s touto vetou autor stotožňuje (a minimálne implicitne to tak musí byť), keďže ide o tvrdenie jasne nepravdivé. Žiaden pravý liberál nežiada, aby niekto prijal názory iných. Čo liberáli žiadajú, tak to je čo najväčšia tolerancia nesúhlasu, resp. názorov, s ktorými ostatní nesúhlasia. Nejde pritom o toleranciu absolútnu a hranice tolerancie sú v rôznych spoločnostiach a v rôznych obdobiach odlišné. Známe je „klasické“, hoci skôr metaforické ako reálne (keďže aj nepriatelia slobody v liberálnych systémoch majú tolerované isté limity slobody, a to aj pokiaľ ide o slobodu prejavu), vyjadrenie limitov slobody vetou „Žiadnu slobodu nepriateľom slobody.“

Podľa autora nový morálny kód znamená vytváranie a presadzovanie nových morálnych mémov, pretože kód totiž v sebe obsahuje správu, ktorú dokážeme dešifrovať. Igor Smelý má na mysli nový liberálny kód.

Igor Smelý tvrdí, že morálka vzniká výmenou skúseností s druhými ľuďmi, t. j. klebetami. Túto komunikácia vytvára alebo skôr umožňuje jednotka kultúrneho prenosu, tzv. mémy. Autor netvrdí, že ľudia slepo akceptujú akékoľvek mémy. Pripúšťa, že aby sa mémy uchytli a „pomnožili“, je potrebné určité emocionálne nastavenie. Ľudí delí na tri skupiny: prijímačov mémov, vytváračov mémom a kopírovačov mémov. V zásade existujú podľa Smelého len dve teórie prenosu mémov. Buď ide o náhodné prežívanie,